

Æ HOVMARK O Æ HIE

af Peder Grønnegård

Krogsgårds Mark og Tjæreborg Hede i tiden 1880-1951.

Billedet er af gården, Krogsgårdsvej 38, 6731 Tjæreborg. Billedet er sandsynligvis fra ca. 1906 eller lidt senere. Til venstre i billedet er smeden Nicolai Hansen, født d. 28. september 1874 i Branderup, og på billedet er han vel 32 år. Nicolai Hansen døde d. 27. januar 1953 i Gammelby. Smedjen lå på den modsatte side af gaden. De ejede Hovmarken. På billedet er Nicolai Hansen igang med at sko en hest. Han var smed og gårdejer. Ham der holder hesten er en nabo. De 2 gamle på billedet til højre er sandsynligvis Nicolais forældre. Faderen hedder muligvis Peder Hansen, - navnet på Peder Hansens hustru er p.t. ukendt, men det må jo være Nicolai Hansens mor. Nicolai Hansen blev gift med Else Kristine Højberg, gift Hansen d. 31. oktober 1916 (og da hun ikke er med på billedet, må billedet jo være før 1916). Else Kristine Højberg er født i Skads d. 12. august 1893. Sammen fik Nicolai Hansen og Else Kristine Højberg Hansen 8 børn:

Forord

På opfordring af lærer Hansen Krogsgårds Skole begynder jeg i dag at skrive om de forskellige ejendomme på Krogsgårds Mark - også kaldet Hovmark - og på Tjæreborg Mark, samt om ejerne af ejendommene og udviklingen siden årene omkring 1880.

Jeg er født d. 20 februar 1875 på Grønnegård og kan jo huske en del fra min barndom. Jeg har været i Tjæreborg Sogn det meste af min tid og har fulgt med i udviklingen gennem årene.

Meget er forandret i disse år, og det kan måske interessere kommende slægter at læse om forholdene dengang.

Nedskrivningen er efter hukommelsen, og jeg vil ikke indestå for småfejl i detaljerne, men i hovedsagen vil optegnelserne blive korrekt og i overensstemmelse med som forholdene har udviklet sig.

Navnene Krogsgårds Mark og Hovmark stammer fra udstykningen omkring år 1800, hvor de fleste af gårdene blev bygget. Jorderne hørte før bondefrigørelsen til Krogsgård, som dengang var en stor herregård med ridefoged, hundehul og træhest, og hvad der dengang hørte til.

Bønderne fra Skads og Tjæreborg og flere byer gjorde hovararbejde under Krogsgård - heraf navnet Hovmark.

Venligst Peder Sørensen - Jedsted d. 19 april 1951.

Oversigt over forholdene i Krogsgård Skoledistrikt siden 1880erne.

Krogsgård skole ligger midt i skoledistriktet, hvortil siden dens opførelse i 1877 følgende har hørt: Tange, Krogsgård, Hovmarken, Tjæreborg

Hede, og lidt af Nørremarken med ejendommene langs "den skrå vej" helt hen til jernbanen.

Vejen gennem Hovmarken havde et særpræg fremfor mange andre gamle veje. Den gik i lige retning helt fra Krogsgård til Skads sogneskel - ca. 1/2 mil - mens de fleste af den tids veje gik i snirkler og sving. Da dobbeltsporet (togbanen) kom i 1923, fik den svinget over banen, skønt beboerne gjorde, hvad de kunne for at i beholde den lige vej. De tilbød endda at køre om ad Novrup, mens arbejdet med en lige overføring stod på, men nej!

På hver side af vejen var et dige. Det var udmærket til at samle sne om vinteren, og det gav en mængde snekastning. Før min tid havde hver af beboerne sit vejstykke at vedligeholde, beregnet efter ejendommens størrelse. I min barndom blev vejarbejdet udlejet. Vejen blev planeret med skovl et par gange om året, og der blev kørt nogle uharpet grus på de værste steder, men vejen, som var sandet i forvejen, blev ikke stort bedre af den grund. Det var en træls vej at køre.

Senere blev der gravet grøfter på begge sider, vejen oprundedes og den fik harpet grus og lidt ler somme tider.

Markerne så ikke ud som nu. Overalt var der diger som skel og hegn mellem ejendommene. Som hegn var de ikke meget værd, men i 1908 blev de fleste af digerne pløjede og beplantede. Det gav læ for markerne, og det hegnede en del for kreaturerne.

Man så kun gamle, sorte, stråttækte bygninger, næsten ingen træer. Enkelte steder en have med læbælte og frugttræer, -men de fleste steder var der kun en lille kålgård med dige omkring, nogle få træer og nogle blomsterbede.

Før digerne blev tilplantede, var der vid udsigt. Vinden havde frit slag ind over egnen, og vi syntes ikke, at der var noget kønt her. - Men nu! Jeg har flere gange med andre stået på høje punkter i Jerne Sogn og set over Hovmarken, plantagen og Tjæreborg Station og frydet mig over alt det grønne, over de store haver og læbælterne, isprængt de røde og hvide farver fra bygningerne på Hovmarken, - den flere hundrede tønder land store plantage af store grantræer, hvor der før var bare lyng - i baggrunden de smukke villaer i stationsbyen, hvor der før kun var enkelte huse. Og så har vi talt om, at man behøver ikke at rejse til fjerne lande for at se noget smukt.

Kommer man ad vejen gennem Hovmarken en sommerdag og tænker tilbage til barndomstiden, da er næsten alt forandret.

Først vejen: Den er omtrent som en god landevej i gamle dage. Dernæst de velholdte bygninger og haver. Både i øst og vest ses frodige kløvermarker, hvor der dengang mest sås rødknæ og stedmoderblomster. Græsmarkerne havde i gamle dage så lidt græs, at man knapt kunne se, hvor langt de tøjrede køer kunne nå. Kornmarkerne kunne også se triste ud. Der blev mest sået rug, dernæst havre og seksradet byg, - toradet byg sås ikke dengang. Roemarker sås sjældent før sidst i 1880'erne. Omkring 1885 begyndte man at bruge mergel og kunstgødning, og så begyndte der at komme gang i landbruget.

Roerealerne blev større. I 1890'erne dyrkedes en del turnips og kålrabi, men før 1900 så man ikke runkelroer på Hovmarken. Man troede ikke, at de kunne gro her, ligesom man heller ikke mente, at toradet byg og hvede kunne gro her. Men da der blev merglet og gødet, viste det sig, at det kunne gro her lige så vel som andre steder i landet.

Der er vist ikke den ejendom her hvor der ikke blev dyrket boghvede, mer eller mindre. Den kunne gro uden gødning. En boghvedemark er et smukt syn, især i blomstringstiden, og den var god for bierne, som her var mange af. Men da jorden blev merglet, forsvandt boghveden efterhånden.

Først efter år 1900 kom runkelroer og senere sukkerroer hertil, thi efterhånden som der blev dyrket for mange kålroer, blev kålroe-svampen for slem, og avlen mislykkedes. Det viste sig da også, at runkelroer gav lige så godt her som andre steder.

Også med besætningerne er der sket en stor forandring. Ejendomme på 20-30 tønder land kunne føde en 8-12 kreaturer, de større op til 20, - men det var små, tynde dyr. De fleste steder havde man lidt marskhø at give dem om vinteren. Først da roedyrkingen tog til og man fik kraftfoder, blev besætningerne bedre og større. Dermed fulgte mere gødning, og der blev bygget ajlekuler, og så kom landbruget efterhånden op på sit nuværende stade.

Arbejdet var langt mere besværligt end nu. Alting skulle ske ved håndkraft og ofte med dårlige redskaber. Der begyndte at komme maskiner til egnen, men jeg hørte ofte sige, at dette var ikke noget for Hovmarken, ejendommene var for små.

Længe var man da også her lidt bagefter andre. Men i de sidste 20 år er de kommet med på alt lige fra selvbinderen til malkemaskinen, og der er ikke mere tale om, at brugene er for små.

I hjemmene er der sket lige så store forandringer. Stuerne var oftest små og lave. Dog var der som regel en storstue, der brugtes ved barnedåb, bryllup og begravelse og ved de meget sjældent afholdte større gilder, hvor der dansedes til tonerne fra en harmonika eller en violin.

Til daglig brugtes storstuen til at have skabe og kister i. De andre stuer var små, men hyggelige. Der var små vinduer og bilæggerovn. Og vi levede vist lige så tilfreds der som nu i de høje sale med store vinduer og centralvarme.

Hist og her var der lergulv i nogle af rummene. Ofte var køkken - og bryggersgulv af rødsten eller kampesten, og ellers var der hvidskurede bræddegulve i stuerne. I de dagligt brugte stuer var der strøet sand på, og der blev fejlet og strøet frisk sand på hver dag og der blev skuret een eller to gange om ugen. I køkkenet var der oftest åbent ildsted, men komfuret var begyndt at vise sig, og i løbet af få år sås ikke flere åbne ildsteder.

Omkring 1890 begyndte man at fernisere gulvene, og der skete store forandringer i hjemmene. I de nye bygninger efter 1900 kom der ikke

mere bræddeloft, hverken i stald eller stuehus.

Der er også sket store forandringer i kirkegangen Det var før skik, at een eller flere fra hvert hus skulle i kirke om søndagen, når vejret var nogenlunde, og da vi måtte gå, kunne det jo blive til en stor flok, når vi skulle hjemad. Nu cykler de fleste jo, så de flokkes ikke så meget mere, og flokken ville vist blive lille alligevel.

Husmændene på Tjæreborg Hede og Nørremark arbejdede for bønderne. Om sommeren slog de græs og høstede, om vinteren tærskede de hjemme i loen. Forår og efterår arbejdede de i mergelgravene, enkelte arbejdede i mergel hele sommeren. Det var strengt arbejde, men mest akkordarbejde, så man kunne ofte efter den tids forhold hente en god dagløn.

I de korte vinterdage fik de 50 øre + kosten om dagen for at tærske (plejl). Før i tiden havde de fået 33 øre, og nogle kunne huske at have arbejdet for 16 øre om dagen.

For at slå en demat eng fik de 2 kr. + kosten, på egen kost fik de 3 kr. - En demat eng var fra 10.000 til 15.000 kvadratalen, og de fik ikke meget mere for at slå de store demat end for de små.

Hver sommer blev der kørt grus fra Tjæreborg Station ud på banelinien, hvor der var en mængde arbejde at få i de 4 á 6 uger, det varede. De fik 20 øre i timen på egen kost, men det syntes arbejderne, var en god løn. Når der var faldet sne, var der også tit arbejde at få med snekastning på banelinien til samme pris.

De husmænd, som havde jord, og som arbejdede billigt for bønderne, fik billigt arbejde igen ved driften af deres egne brug. Prisen for en halv dags arbejde med et spand heste- et "bed", som vi kaldte det, 4 á 5 timer, var 2 kr. og tit fik de da også noget korn kørt ind, et læs tørv eller hø kørt hjem uden betaling, og måske også en lille "bed" en søndag formiddag.

Pengene var ofte små, men hjælpsomheden så meget desto større.

En husmandshistorie:

Det kunne ofte ske for småmændene, at foderet slap for tidligt op, selv om de kun havde en ko eller to. Når da en sådan husmand havde været o æ Hovmark for at hjælpe med tærskningen, kunne det ske, at han da fik et knippe halm med sig hjem, skønt ingen havde rigeligt.

En sådan husmand fra æ Hie havde tærsket hos en bonde på Hovmarken. Lune jyder var de begge to. Og da det bliver fyraften, siger bonden til husmanden: "No ka do got go in å spiis, så ska a bind en stuer knip halm te dæ!"

Da husmanden skal hjem, finder han et ordentligt knippe halm liggende til sig. Han var en ordentlig kraftkarl, så han kunne nok bære det. Alligevel følte det lidt tungt. En undersøgelse af knippet bringer en stor kampesten frem. Han lægger den tilbage, idet han siger, at kampesten havde de nok af o æ hie, så det kunne ikke betale sig at bære dem hjem fra Hovmarken.

1. Niels Frøkjær.

Den sydvestligste gård på Hovmarken ejedes af 3 søskende, Laust Ole og Ingeborg. Jeg husker ikke deres efternavn. De fik ikke andet navn end Laust Tong, Volle Tong og Ingeborg Tong. De yderste gårde havde, og har endnu navnet Tange (Tong).

Gården lå dengang længere mod syd. Den var i 2 længer med beboelse i den østligste længe. Jeg antager, at stuehuset var 9 alen vidt, hvad der ikke var ualmindeligt dengang.

Jeg var ikke ret gammel, da Laust og Ingeborg døde. Ole solgte da gården til nogle handelsmænd fra Tjæreborg. Han beholdt selv nogle tønder landjord og byggede et hus, der, hvor Valdemar Nielsen nu bor. Den gamle gård stod tom i nogle år, og jord og bygninger forfaldt mere og mere. Der begyndte at gro lyng nogle steder på marken. Stuehuset blev udlejet til beboelse. Da Esbjerg - Darum landevejen blev anlagt 1896/97, var hele bygningen udlejet til arbejdere og vognmænd.

I 1898 eller i 1899 købte Truels Tygesen gården, der var på 30 tønder land ager og eng. Prisen var vistnok 6.000 kr. Han fik bygningerne sat lidt i stand og fik marken pløjet, gødet og en del merglet.

1923 solgte de ejendommen til Niels Frøkjær for ca. 30.000 kr. Niels Frøkjær var ung rask og energisk, og der kom fart i landbruget i den gamle gård. Han blev nogle år i de gamle bygninger. Først 1930erne blev de gamle bygninger revet ned og nye opført i rødsten et nyt sted, nemlig ved Darumvejen som den sidste på venstre hånd, før man herfra kommer til Esbjerg skel.

2. Charles Jensen.

Lidt nord for Darumvejen ligger Tangegård, som tilhørte Sillas Nielsen (Sillas Tong). Det var en firlænget, lukket gård med indkørsel i den vestlige længe. Stuehuset lå i syd som nu, stalden i øst, laden mod nord og den vestlige længe brugtes til brændsel og andet.

Ca. i 1890 solgte Sillas gården til Mikkel Rasmussen fra Vejrup, og flyttede ind i den østre ende af stuehuset, hvor der var en lejlighed. Han fik vist lidt aftægt fra gården. Det var meget brugt dengang, så blev ejendommene solgt lidt billigere. Men de kunne blive dyre nok, når aftægtsfolkene levede for længe. Måske fik han mælk, kartofler, kød og flæsk. Han var en rask og dygtig mand og i mange år gik han ud som tækkemand om sommeren. Alle bygninger var jo stråtækte, så der var arbejde nok for en tækkemand. Om vinteren gik han rundt og reparerede seletøj.

Mikkel solgte hurtigt gården igen. Der kom mange ejerskifter, under disse forfaldt jord og bygninger, og besætning var der ikke meget af.

I 1901 eller i 1902 købte Martin Hansen gården for 9.000 kr.. Han fik jord og bygninger lidt i stand igen. Han havde gården i 30 år. En søn af ham blev chauffør og drev senere vognmandsforretning i Esbjerg.

Først i 1930'erne købte Frederik Gram gården for 37.000 kr.. Han kom fra Esbjerg. Han fik jorden i gødningskraft og lappede lidt på bygningerne. Han kunne dog ikke se nogen ende på dette lapperi, og en halv snes år efter solgte han den til læge Alstrup fra Esbjerg og købte Krusborg i stedet.

Alstrup drev gården ved bestyrere, og han lod opføre en staldbygning.

Efter endnu et ejerskifte overtoges gården i 1947 af Charles Jensen, som havde haft en mindre ejendom i Måde.

Tangegård er en god ejendom med ca. 40 tønder land jævn god landbrugsjord.

3. Ejner Godt.

Krusborg ejedes af Laust Nielsen kaldet Laust Krusborg og hans hustru Kirstine. De var ikke helt unge og havde 7 børn. Kirstine var fra Ølufvad. Hun var søster til den gamle dengang velkendte kromand Chr. Riber.

Til Krusborg hørte en stor frugthave, hvad der var en sjældenhed her på egnen. Lige syd for haven var der nogle rørskær og mod vest nogle mindre. Disse rørskær gav en god indtægt for ejendommen, men også en del arbejde. De skulle høstes om efteråret, og nogle af rørene skulle bæres på fast bund, da der ikke kunne køres alle steder. De blev læsset af på marken derhjemme, og om vinteren havde de i godtvejr et stort arbejde med at få de mange rør rensede. De blev solgt om foråret og brugt til stråtag på gårdene, og der var rivende afsætning på dem, de kunne sælge mange flere, end de kunne bjærge.

Det meste af de 30 tønder land var lave og sure jorder, men der var eng til gården, og i tørre somre var de lave dele mere modstandsdygtige end de højere marker.

I 1890 overtog den ældste søn gården (Marinus Nielsen). Han blev gift med Kirstine Karstensen fra Tjæreborg. De egnede sig ikke rigtig for landbruget, og nogle år senere fik han plads i Skjern Tømmerhandel, og en yngre broder Methinus, der var skomager i Esbjerg kom hjem og overtog stedet. Han blev gift med Marie Gjerlufsen fra Tjæreborg.

De fleste af familien har fået familienavnet Krusborg. Den gamle Kirstine Krusborg var død nogle år før. Laust levede endnu nogle år og blev en gammel mand.

Methinus og Marie drev gården i mange år. Da Methinus sidst i 1920'erne efter flere års svagelighed døde, drev Marie og sønnen Laurids Krusborg gården i nogle år. Laurids giftede sig med Johanne Møller af Rørdamgård. Hun havde været sygeplejerske.

Laurids Krusborg havde mere lyst til at arbejde med cykler, og i 1941 solgte de gården til Frederik Gram, og flyttede til Tjæreborg, hvor de købte en lille ejendom overfor skolen. Her var et par køer, og ved siden af landbruget startede Laurids en cykelforretning. Marie bor nu hos Laurids og Johanne, hun er over de 80 år.

I Laust Krusborgs tid var bygningerne solide og gode, men efterhånden blev de gamle og forfaldt en del. Frederik Gram blev også ked af de gamle bygninger, og skønt han havde fået det meste af jorden drænet og afvandet, byttede han få år efter med Chr. Gjerlufsen og fik en lidt større ejendom i Østerbyen i Tjæreborg.

Chr. Gjerlufsen solgte den kort efter til Chr. Godt, der snart solgte den til sin broder Ejner Godt. De stammer fra Måde og er svogre til Charles Jensen. Ejner begyndte straks at istandsætte bygningerne og havde fået fast tag på en del af dem og havde fået det indre af stuehuset moderniseret og hyggeligt indrettet, men i sommeren 1950 nedbrændte hele Krusborg. Ilden opstod fra skorstenen.

Gården blev nu genopført længere i vest ved landevejen skråt overfor Valdemar Nielsen.

Møllen.

Krogsgård Mølle hørte fra gammel tid til Krogsgård. Der var vandmølle i bækken med overbygning både i øst og vest. I den vestligste del var der hestestald med mere. I den midterste var møllet og i den østligste del var der i nogle år mejeri. Ovenover var der en stor vindmølle, den største, jeg nogensinde har set.

Der var stor søgning til møllen. Nok var der små vindmøller rundt omkring, men i vindstille kunne de ikke udrette en hel masse. Men til Krogsgårds Mølle, hvor man drog nytte af både vinden og vandet, kom folk fra flere sogne, her kunne man blive betjent, hvornår man så end kom. Der var altid en svend og en dreng på møllen, og der var for det meste nok at bestille, særlig i julemåneden.

Omkring år 1900 blev møllen bortforpagtet, og der blev indrettet lejlighed i den vestligste ende. Forpagteren hed Hans Andersen, han var vistnok fynbo. Jeg husker ikke, om det var ham, der købte møllen, eller om det var senere, den blev solgt.

Den næste mølle hed Hans Chr. Nielsen. Han var en ældre mand og havde kun møllen kort tid. I 1909 købte Søren Pedersen den. Han var en dygtig møller og en flink mand, og det var ved at være en god forretning.

Men så kom den store stormflod d. 11 november 1911. (Vi havde omtrent hvert år en eller flere stormfloder, særlig i efterårene. De 3 største, jeg mindes, indtraf d. 3. december 1909 - d. 11 november 1911 og d. 30 august 1923. De to første gav stødet til at havdiget fra Vester Vedsted til Darum blev anlagt, - den sidste, at det blev forlænget til Roborghus)

Søndag d. 11 november blæste det en voldsom storm af sydvest, og vi var klar over, at vi fik stormflod. Mandag morgen, da jeg så ud ad vinduet, mødte mig et sørgeligt syn: Der, hvor den stolte vindmølle plejede at rage op over alle bygningerne, så jeg kun en lille røgsøjle. Under stormen havde møllen revet sig løs, og det var umuligt for mølleren at få den standset. Den løb varm og gik i brand, og snart var hele mølleriet et flammende bål. Samtidig var floden kommet, så møllen lå som en ø, omgivet af vand på alle sider. Stormen rasede, og ilden flammede. Det var en uhyggelig nat for mølleren og hans familie. "VESTKYSTEN" omtalte begivenheden under overskriften "I kamp mod ilden, stormen og bølgerne". Øjenvidner fortalte, at det var et frygteligt, men storslået syn at se de brændende møllevinger snurre rundt, spejlende sig i vandet.

Efter at have bygget det hele op igen, arbejdede Pedersen med vandmøllen og fik en motor til hjælp. Men nogle år efter byttede han med Carsten Jensen og fik Bramminge Mølle.

Carsten Jensen var en dygtig møller og havde i flere år en god forretning. Men nu begyndte bønderne selv at anskaffe kværne, og J.A.F. tog efterhånden meget af kornhandelen. Carsten Jensen solgte da møllen til Møller Pedersen fra Arre. Han fik en lille vindmotor opstillet over vandmøllen, og nu gik det igen både med vand og vind.

Pedersen døde nogle år efter, og sønnen Gerhardt overtog forretningen. Men efterhånden som de sidste landmænd fik elektricitet og dermed kværne hjemme, og brugsforeningen havde oprettet mølleri tog maling og kornhandel af, og efter en sidste opblomstring under krigen var det slut. Krogsgårds Mølle er som mølleri nu en " saga blot".

Krogsgård.

Krogsgård var i gamle dage en stor herregård. Hovedbygningen var et slot med tårne og sidefløje. Jeg har set billeder af, hvorledes det så ud i sin storhedstid.

I Traps Danmark berettes lidt om gården, men de skriftlige vidnesbyrd er få, da en af ejerne i 1800erne fyrede op med alle de gamle dokumenter fra arkivet.

Indtil 1932, da Friis Pedersen lod opføre et nyt stuehus, brugtes endnu en fløj af det gamle slot som stuehus, det kaldtes "tjenerfløjen". Det var en høj bygning i 2 stokværk, men den var smal, vistnok kun 6 alen. Indgangen, som var lige for indkørslen, var omgivet af en portal, og det så helt herskabeligt ud, når man fra Hovmarksvejen så derind.

Laden lå samme sted som nu, men den var meget længere, og fra den gik 2 længer i øst. Det var lave stråtagte bygninger med indkørsel midt gennem laden som nu. Man kom da ind på en gårdsplads, der var en del større end nu. I øst fra det gamle stuehus var bygget en længe, hvor der var indrettet køkken, borgerstue, bryggers m.m. - i min barndom blev kostalden ombygget, men fik stråtag.

Syd for baghuset lå en villa, hvor den forrige ejers enke boede. Hun havde 3 sønner: Gorm Hansen, som var ejer af Krogsgård, Frits Hansen, som ejede Jedsted Mølle. En datter Elisa var gift med Tranberg til Dortheshvile.

Gorm Hansen var gift med Magrethe Hansen Slot fra Allerup. Han var en dygtig mand. Foruden gården drev han i mange år møllen, hvor han havde ikke så lidt kornhandel. Endvidere indrettede han ben-stamperi i møllen. Her kunne bønderne få ben stampede, hvis de ønskede det.

Der blev jo hjemmeslagt en del får, kreaturer og svin, og det gav store partier ben. Kunstgødning brugtes ikke meget, og så var benmel en god gødning. Selv opkøbte han også ben og stampede, så han havde benmel at sælge.

Først i firserne, på den tid da andelsmejerierne begynder, byggede han mejeri i den østre ende af møllen, hvorpå han købte mælken af bønderne i Tjærborg, Allerup, Skads, Novrup og Hovmarken.

Bønderne her har aldrig kunnet enes om at bygge et andelsmejeri, skønt det sikkert havde lønnet sig med et i Tjærborg. De er efterhånden blevet medlemmer af forskellige andelsmejerier. Først gik Novrup og Skads fra til Esbjerg Andelsmejeri, siden gik Tjærborg og Hovmarken samme vej. Allerup kom under Albæk Mejeri. Sidst kom de sidste leverandører her fra egnen ind under Esbjerg Ny Andelsmejeri efter i mange år at have solgt mælken til private mælkehandlere.

Da Gorm Hansen havde drevet mejeri en halv snes år, havde han tjent så meget, at han i 1895 holdt en stor fest, vistnok 10 års jubilæum for alle leverandører med hjemmenværende børn. Tjenestefolk var ikke indbudt. Jeg tjente bos en leverandør, og min far var leverandør, men som buddet lød, måtte jeg blive hjemme.

Da Esbjerg voksede, begyndte Gorm at handle fra en vogn i gaderne og senere i nogle år med 2 vogne, men det fik ende, da Esbjerg Andelsmejeri kom, og hans leverandører solgte mælken hertil eller til Esbjerg Mælkeforsyning. Han flyttede da mejeriet op på gården og solgte stadig i Esbjerg. Efter hans død blev mejeriet nedlagt, og mælken fra Krogsgård blev solgt til en mælkehandler i Esbjerg.

Gorm Hansen døde pludseligt d. 24 april 1902. Han var cyklet ud til sin mark tæt ved Roborghus. Kort efter fandt man ham død på vejen, ramt af et hjerteslag.

Møllen blev nu bortforpagtet, senere solgt. Et større areal på Tjærborg Søndermark og et mindre nord for banen i Tjærborg blev frasolgt, så gårdens areal svandt ind fra ca. 150 tønder land til ca. 100 tønder land

Enken drev gården nogle år med stor dygtighed. Hun lod laden og den søndre længe ombygge. I 1910 solgte hun til sin broder Hans Peder Slot i Allerup. Han døde i 1911 og efterlod sig hustru og 6 børn. Ingen af børnene havde lyst til landbruget, og da Katrine Slot havde drevet gården i nogle år, solgte hun den til brødrene Metinus og Friis Pedersen fra Allerup.

I 1923 brændte alle udbygninger. Der var da vist tale om at dele gården i to, for der kunne nok blive to gode gårde heraf, men det blev ikke til noget. Metinus købte en gård i Tjæreborg - og Friis Pedersen lod udbygningerne opføre i deres nuværende skikkelse. I 1932 nedrev han den gamle hovedbygning og lod det nye stuehus opføre.

Omkring herregården.

I min barndom var der ligesom lidt tradition omkring Krogsgård. Det var som om det herregårdsagtige ikke rigtig kunne forsvinde, - man hørte tit udtrykket "nie o æ herregøer", og ejeren benævntes "æ herremand", mens fru'en blev kaldt "madam". Dengang blev ikke andre end præstekonen kaldt "frue". Degnens kone blev kaldt madam som konerne på enkelte større gårde. Alle andre var blot "koner" - enkelte nød dog betegnelsen "kælling".

Ejerne på Krogsgård havde deres egen kirkestol i Tjæreborg Kirke. Den var på galleriet, hvor nu orgelet er. De havde de flotteste vogne, heste og seletøj, og de kørte med kusk, når de skulle til gilde. Det var for det meste "æ avlskaal", der var kusk, ham vi nu kalder forkarlen. Det var ligesom der blev set op til en sådan karl, især vi børn syntes, at de var mere end almindelige bønder.

Før møllen blev bortforpagtet, var der ikke beboelse ved den.

Når så bønderne kom med korn til mølle, og de ville vente for at få det med hjem, kunne det jo hænde, at manden blev bedt op på går den på en "møllepens". - Dengang tog man det ikke så nøje med at spytte på gulvet. En dag så madammen en møllegæst spytte på det fine gulv, og hun hentede straks en spyttebakke, men gæsten sagde nok så roligt: "De behøves æ madam, a er æ så fin, a ka got spøt o ø gål!"

En anden gang kom en mand til mølle. Det blæste hårdt, og idet han drejede op til møllen, blæste et stykke møllevinge af. Han råbte da op til møllersvenden: "De ska do la vær mæ - do ku jo kyes æ hæest!"

Til gården hørte et stort folkehold. De havde en pige i huset - ikke en almindelig bondepige, nærmest en slags selskabsdame, og hun blev kaldt jomfru. Hun spiste sammen med herskabet og kørte med dem til kirke og somme tider også til selskab.

Ved møllen og mejeriet var der en møllersvend og en dreng, - en mejerist og en mejerske. En tid var der en, som kørte mælken til Esbjerg - Så var der "æ avlskaal", 2. karlen, 3. karlen, en røgter og en røgterdreng. I mange år var Laust Mikkelsen røgter, og da han blev gammel, fik han lov at blive og hjælpe med, hvad han kunne og ville.

Om vinteren havde de en eller to piger. Om sommeren havde de "udpigen". Hun hjalp med al udearbejde også med at sprede møg og mergel. De andre piger hjalp også ude om sommeren, især ved hø- og kornbjergningen.

Der gik en historie om en avlskarl på Krogsgård. Det var en ældre karl og ikke særlig vellidt. Han fik skyld for, at han gik og sleskede for manden. Når manden talte med ham om et eller andet vedr. arbejdet, sagde han gerne: "Det hår a ov lig tænt o!" Manden ville engang prøve ham. En dag siger han til karlen: "Jeg har egentlig tænkt på at flytte møddingen op på loftet!" - Karlen svarer straks: "Det hår a ov lig tænt o!"
...

Vogterhuset.

Da togbanen først i 1870'erne blev anlagt byggedes der vogterhuse ved de fleste offentlige veje til betjening af leddene. Enkelte steder, hvor der ikke var ret meget færdsel eller ved markveje, blev der lavet faldbomme, som blev betjent fra vogterhusene. I vogterhusene blev ansat gifte folk. Manden arbejdede da på banen, mens konen passede leddene. Da trafikken blev større, blev der ansat et ældre ægtepar som ledvogtere.

Hans Madsen og Mette var vistnok de første ledvogtere i vogterhuset på Krogsgårds Mark fra 1874 til Hans Madsen døde efter mange års forløb. Derefter var der mange, indtil dobbeltsporet Esbjerg - Bramminge blev anlagt i 1923/24. Da blev der bygget en bro over banen vest for huset. Huset har siden da været udlejet til private. For nogle år siden boede der en mand, som hed Klemmensen. Nu har Chr. Bertelsen og Katrine boet der i over en halv snes år.

Bomhuset.

Hvor Novrupvejen støder mod Hovvejen boede Niels Nielsen Bom. Navnet "Bom" havde han fået efter bommen, som var lige ved hans gård. Novrupvejen var en eensporet vej, som var taget af hans jord, og han fik som erstatning 10 øre i bompeng af hver vogn, som kørte ad vejen. Der skulle altid være een til at passe bommen, men det gav vist en god leje af jorden. Senere solgte han vejen til kommunen, og der blev anlagt en rigtig vej, hvilket der var stor brug for, da dette var ,en eneste vej fra Hovmarken til Esbjerg - ellers måtte man helt uden om Skads eller Andrup, og disse veje var dårlige nok.

Solbjerg Plantage.

Før århundredskiftet var der her på egnen mange hundrede tønder land, som var begroet med lyng. 30 år før havde H. C. Andersen skrevet: "Skynd dig, om føje år, heden som en kornmark står"....mellem rige bøndergårde, snart dampdragen flyve vil, hvor nu Loke sine hjerne drive, skove vokse til!" -

På Hovmarken sås en enkelt plet lyng hist og her, men rundt om os i nord, syd, vest og øst fandtes store arealer, hvor der næsten ikke var andet end lyng og atter lyng. Således kunne man se lyng alle vegne fra vejen Andrup - Esbjerg især lidt før Jerne, når man så ud over Tourup, Kjersing heder. Ligeledes mellem Skads - Korskro og Ølufvad, hvor der nu er frodige marker og mange smukke gårde. Størst er forandringen mellem Ølufvad og Varde, hvor der dengang var den guldste hede, så langt øjet rakte, og hvor der nu er en mængde smukke gårde med haver og frodige marker.

Øst for Skads bredte lyngen sig. I Solbjerg fandtes 7 gårde, men rundt omkring til alle sider blomstrede lyngen. Mellem Skads og Solbjerg er der 2 ejendomme, som kaldes "Frydendal". Der går Strandvejen fra landevejen mod Tjæreborg, og der var lyng på begge sider, lige til vejen mod Lindingvad.

Ca. i år 1900 var der nogle mænd fra Esbjerg - det var særlig grosserer Ditlev Lauridsen og sagfører Hansen - der begyndte at arbejde på at få Tjæreborg, Skads og Solbjerg heder beplantet. De forhandlede med lodsejerne, men det var et stort arbejde, for de fleste af bønderne i Tjæreborg ejede en hedelod ligesom en del ejedes af bønder fra Skads og Solbjerg.

Da handelen var i orden, byggedes plantørgården. Den blev bygget hvor en del af mændene fra Tjæreborg havde opdyrket noget hede. En plantør blev ansat, og beplantningen begyndte. Det var et stort arbejde, men det skred fremad, og resultatet ser man nu.

Den første plantør var der vist 10-12 år. Da han flyttede, kom der en, der hed Kristiansen. Han døde efter få års forløb. Så kom Søren Peder Jensen - en broder til Karsten Jensen, der i nogle år ejede Krogsgård Mølle. Søren Jensens kone var jordemoder. De var der i mange år indtil 1945, hvor Emil Kristensen overtog stillingen.

Gangstierne.

Før Grønnegård blev flyttet op til vejen var der gangstier fra Uglvig og Novrup over Novrup Bæk til Grønnegårds Markvej, og der var livlig trafik her både til Tjæreborg Station og til de mange håndværkere på Tjæreborg Hede.

Der var jo ikke cykler på den tid eller spærrende pigtrådshegn, det blev ikke taget så nøje med en strimmel jord fra eller til. Det gjaldt om at komme den nærmeste vej, og derfor fandtes en mængde gangstier rundt om i sognene.

Ad denne sti kom der folk fra Uglvig, Novrup, Veldbæk, Andrup, Oksvang og Jerne, som havde ærinde i Tjæreborg Sogn, eller folk fra den anden side med ærinde i Jerne Sogn. Der var også dem, der gik denne vej til Esbjerg.

Når vejret var godt, var der ikke mange dage, uden folk kom forbi. Og det skete ikke så sjældent, at een eller anden kom ind enten for at spørge om vej eller for at hvile sig lidt og slå en sludder af.

Disse gangstier er nu næsten alle nedlagt, blandt andet på grund af de mange pigtrådshegn. Jorden er nu også mere værd, og det er vist ikke ret mange, der nu ville finde sig i at have gangstier på kryds og tværs af deres marker. Og med cyklen og bilen spiller det jo ingen rolle med nogle kilometer fra eller til.

Kølhuse.

Der fandtes kølhuse rundt i sognene. De brugtes til at tørre malt i, dengang da bønderne selv bryggede øl. Det var små firkantede huse med stråtag, hvorigennem gik en skorsten. På gulvet var et fyrsted, hvorover der var muret en hvælving, kaldet grisen. Herover var lagt brædder, flæger, som var gennemboret af en mængde små huller, som kornet ikke kunne gå igennem, men som varmen kunne komme op igennem.

Det skete ikke så sjældent, at en sådan kølle brændte, for der skulle fyres hårdt, når de skulle bruges. Køllen på Hovmarken syd for Hans Hansens gård brændte en nat.

Det var skik, at naboerne gik hen i køllen om aftenen, når nogen tørrede malt for at underholde ham, som passede fyret. Han, som fyrede den aften, havde sagt til naboerne, at han nok skulle fyre, så det kunne "svelder" hele natten. Det gjorde han også, thi om morgenen var køllen brændt og hans malt ødelagt.

Da Niels Hansen anlagde tørreri, blev køllerne i omegnen overflødige. Det var meget nemmere at få malten tørret hos ham, thi der var et stort arbejde med byggen, før den var færdig til tørring. Hos ham kunne man få malt tørret eller man kunne købe malt eller få byg byttet og få malt i stedet, alt efter ønske.

Det var vist en god forretning for ham. I mange år brugte han 150-200 tønner byg årligt til malttørring.

Efterhånden hørte hjemmebrygningen op, og dermed også malttørringen.

Marsken.

Syd for Krusborg ud mod havet og langs Novrup Bæk til banen er en større engstrækning - vist ca. 200 tønner land - som kaldtes Krogsgårds Enge.

Nærmest havet var det en god marskeng, men længere mod nord blev det magrere, og til sidst var det almindelig gest-eng. De kaldtes dengang som nu Langskifte, Nederskifte Vesterøge, Følhøve, Hestehøve, og Skiden-enge. Engen fortsætter længere mod nord langs bækken, men her er det kun en smal strimmel gest, og den er udstykket sammen med marklodderne.

Det var dog ikke ret meget af marsken, der ejedes af beboerne på Hovmarken. Det meste var solgt til bønder i Jerne, Skads, Bryndum og Guldager sogne, ligesom der også på Fanø var nogle, der ejede eng her. Udejere, kaldte vi disse fremmede. Der var nogle, som kaldte den "hieperrer", men det synes jeg ikke, vi havde råd til, vi havde jo hede nok her.

I de sidste 20-30 år har beboerne i Tjæreborg Sogn købt en del af engene, både i Tjæreborg enge og i Krogsgård Enge, så der er ikke så mange udejere tilbage nu.

Højbjergningen i marsken.

Før slåmaskinernes tid var der liv og lystighed i engene i den tid, højbjergningen fandt sted.

Da der var mange udejere blev eftergrøden benyttet til fællesgræsning, og derfor havde lodsejerne en kontrakt, ifølge hvilken blandt andet engen skulle være slået inden den 20. juli. - Ingen ville slå ret længe før, thi de fik måske ikke fuldt så meget hø så, og eftergrøden blev bedre, og det blev jo til andres fordel. Derfor blev det hele slået i løbet af 3-4 dage, og fra midten af juli til den 1. august var alle mand af huse.

Det var et hårdt arbejde, og arbejdstiden var lang, men det var folk jo vant til, og de kunne få tid til lidt sjov ved siden af.

Inden høslätten i marsken skulle der gøres forberedelser næsten ligesom i julen. Der skulle brygges øl og bages og som oftest købes ind, blandt andet brændevin. De fleste kunne nok lide brændevin dengang. Også blandt dem, som ikke til daglig led særlig af tørst, kunne der under højbjergningen glide lidt ned.

Husmoderen havde travlt, når de så drog i marsken. De skulle have en god madkasse med. Der skulle koges æg, flæsk, grød, der skulle fyldes øl og brændevin i skæggemænd og flasker.

Ved 3 tiden om eftermiddagen kom sletkarlene til gården. De havde leen haaret og indsvøbt i en sæk. Nogle havde et hus af bambusrør at sætte på lebladet, fastbundet med snore. At haare leen var at banke ægkanten tilpas jævn og tynd. Det var en særlig kunst, som havde stor betydning for at holde leen skarp, og uden en skarp le ville selv den stærkeste karl komme til kort ude i marsken.

Når "sletterne" var ankommet, kom vi ind og fik kaffe - ældre mænd fik kaffepuns. Hestene blev spændt for, og så gik det afsted mod engen - helst i trav. Kørte man i skridt, varede det sjældent længe, inden een eller anden var rede med spørgsmålet: "Tror du, vi når derud til aften?" - Det spørgsmål hørtes tit, både på hen- og hjemturen, hvor det lød: "Tror du, vi når hjem til middag

Når vi så kom ud på engen, blev hestene spændt fra, leerne blev ordnet, og så begyndte arbejdet. Der var gerne 3-4 slettere og 2 til at rage skårene fra. Efter nogen tids forløb skulle man have en småkage, en dram og en tår øl. Så gik det en tur igen, indtil der skulle spises. I madkurven var kogte æg, kogt flæsk, og fårelår både kogt og røget - og andet kogt kød og ost. Og så var der snaps og hjemmebrygget øl i massevis.

Derefter arbejdedes der igen til hen imod kl. 11, hvor der spistes mælk og grød, f.eks. boghvedegrød eller rabarbergrød. Vognene var gerne væltet med bunden imod vinden, noget græs var samlet i læsiden, - her lagde man sig godt indpakket i tæpper og sov nogle timer.

Ved 3-4 tiden om morgenen begyndtes der igen på arbejdet, og så skulle man helst være færdig ved 8-9 tiden. Så gik det igen hjemad. Og når vi kom hjem, stod bordet dækket. Efter en kop kaffe kunne man sætte sig til bordet, hvor den tit stod på fersk suppe. Derefter skulle leen haares, og efter nogle timers søvn kunne man om eftermiddagen begynde et andet sted.

Når græsset havde ligget nogle dage, skulle det hverres (vendes). Det blev gjort med træriver. Når der var et tykt lag, var det ikke nogen let bestilling. Det blev gerne gjort dagen før rivning og stakning. Dagen efter igen tog man afsted fra morgenstunden, da skulle høet slås ud (spredes). Det blev gjort med træriver.

Når det var tørt, begyndte rivningen. Hver havde en rive. børnene og de svageste gik forrest, de rev en strog. Når der var en 4 - 5, der hver rev en kast, så kunne der blive en god dige. Så blev der lavet en tømme, som blev lavet af en planke. Nogle brugte en loftsstige, men den var gerne for kort, andre brugte læssetræet (træstangen, som lå øverst i hølæsset for at holde på det) - men det var for langt. Et reb blev lagt dobbelt og begge ender fastgjordes til enderne af planken eller stigen. Et andet reb fæstnedes til midten af det første, og her blev hestene spændt for, mens den anden ende blev trukket hen under planken. En mand stod på planken for at holde den i bund. På den måde blev høet kørt sammen i stakke.

Højbjergningen i gesten var ikke så besværlig. Man gjorde sig ikke her færdig på få dage, men alligevel var der også noget festligt over bjergningen i gesten som i marsken.

Da maskinerne kom, gik poesien af højbjergningen som af så meget andet. Alting er nu mere hverdagsagtigt.

Skulderfiskeri.

I min barndom var der mange på Hovmarken, der gik til havs om efteråret. De fiskede bakskuld og rødspætter, og de fik også nogle med, som kaldes skrubber. Det begyndte midt i september og blev ved til omkring 1. november. Det var en hel sport for mange, skønt det ellers var en kold og våd tur, ofte blev de helt gennemblødte, både for oven og for neden.

De gik ud fra Krogsgårds Enge og et langt stykke til havs med en kryyb til at fange fiskene i. Det var et stort fiskenet, som var fæstnet til 3 stykker træ - et fladt ca. 3 alen langt stykke, som skulle følge havbunden, og to stykker fæstnet til hver sin ende og samlet på midten (trekant) - hvor de mødte det lange skaft, der med den ene ende var fastgjort til det flade stykke.

Ankomsten til fiskestedet delte man sig i hold på 3 mand (2 kunne klare det, men 3 var bedst). De gik et langt stykke fra hverandre, satte krybben i vandet og skød de 3 net mod hinanden, så fiskene blev tvunget ind i nettene. Redskabet rejstes på skafteenden, så nettet dannede en pose, som fiskene ikke kunne springe op af.

Fiskerne havde en lang, tynd snor med, på hvis ende var fastgjort en ca. 8 tommer lang jernnål. Den blev stukket gennem hovedet på fisken, som således blev trukket på snor. Det kunne gå i gamle dage, - i dag ville man nok kalde det dyrplageri, - snoren med fiskene blev hængt over skuldrene, først over den ene, så i kryds over den anden. Hver gang de blev krydset, havde man en krans. De kunne have op til 6 kranser, men det var sjældent, og så måtte man have bud efter et køretøj. 2-3 kranser var det almindeligste, og det hændte også, at man slet intet fik.

Men der blev fanget en mængde fisk. I fisketiden spiste mange fersk fisk både tidlig og sent. Det var for de fleste en dejlig frisk spise, når de lige var kommet op af vandet. Overskuddet blev rensat, saltet, tørret og senere opbevaret i tønder i hakkelse (ituskåret strå af en halv tændstiklængde). Her i kunne de holde sig hele vinteren. De kunne ristes på gløder, og det var dejligt til smøre- og fedtebrød. De største kunne koges og spises til kartofler.

De kunne ellers være udsat for fare til havs. Tidevand og tåge var ikke at spøge med. Det skete flere gange, at nogle var i fare, men jeg hørte ikke tit om større uheld.

Omkring 1898 ophørte fiskeriet. Der kom ingen skulder til vor kyst mere. Af hvad årsag ved jeg ikke. I nogle år var der flere, der prøvede, men de fik aldrig noget.

Fra det daglige liv.

I vort århundrede er der sket store forandringer både ude og inde. Det er kommet gradvist, og i det daglige ser og hører man det ikke. Men ser vi tilbage og sammenligner forholdene, ser man den himmelvide forskel alle steder.

De fleste huse var før århundredskiftet meget smalle og lave. Der var bjælkeloft med pløjede brædder i hele huset. Men ca. i år 1900 kom de nymodens gibslofter i nye huse, ligesom der blev muret de første brandsikre hvælvinger i staldene.

Enkelte steder var der endnu lergulv. I køkken og bryggers var murstensgulv, ja endog kampestensgulv enkelte steder. Ellers var der hvidskurede bræddegulve i stuerne, hvorpå der strøedes frisk sand.

Bryggers fandtes ikke i alle hjem, så måtte køkkenet gøre det ud for begge, dele. Endnu i 1880'erne var der flere steder uden komfur, men man havde åben skorsten. Efter komfurets indførelse blev det skik, at man spiste i køkkenet.

Kom man ind ad en lille forstue, der almindeligvis fandtes, og i reglen mod syd, havde man til den ene side storstuen. og til den anden side to små stuer, den ene den pæne stue - den anden dagligstue. Dagligstuen var mest anvendt som soveværelse, idet her var to alkovesenge i det inderste fag. Det var to senge med enderne mod hinanden, skilt fra stuen med brædder, og så var der døre eller omhæng for sengene, hvori der gerne var træbunde med halm. De fleste havde gode hjemmevævede, godt fyldte dyner og lagner på sengene. Disse soveværelser blev efterhånden omlavede, der blev købt sengesteder, den ene dagligstue blev helt til soveværelse, og den anden ren dagligstue. I stuerne var der bilæggerovne, i hvilke der blev fyret fra køkkenet, men de forsvandt også efterhånden. Omkring 1900 var der ikke mange alkovesenge eller bilæggerovne.

I de fleste hjem var der en storstue, der ikke var bestrøet med sand på gulvet. I storstuen stod skabe og kister med klæder, linned og sengetøj i. Ved festlige lejligheder blev den ryddet, så opholdt gæsterne sig her. Det kunne også ske ved barnedåb, bryllup og undertiden ved julegilder, at der blev danset i storstuen.

Der var ikke megen rengøring i hjemmene dengang. Kvinderne havde nok at, gøre endda. Malkningen var deres sag. Mange mænd kunne slet ikke malke, ja somme troede endog, at de ikke kunne lære det. Kvinderne kærned smør, bryggede, bagte, lavede ost og hjalp i marken forår og efterår. Om vinteren spandt de og enkelte vævede.

Mændene arbejdede i marken, når vejret var dertil, og om vinteren røgtede de og tærskede korn.

I de lange vinteraftener blev lampen tændt i dagligstuen, når dyrene var røgtet. De første år, jeg husker, var lamperne svagtlysende, det var mest fladbrændere, somme tider tællelys. De lyste omtrent lige meget - eller lidt. Efterhånden forbedredes lamperne, vi fik rundbrændere. De kunne oplyse stuen. I dagligstuen samledes man om aftenen, kvinderne spandt og kartede, mændene læste og fortalte historier. Somme tider øvede vi lidt husflid, vi bandt børster eller snoede simer (bånd, snoet af rughalm med hænderne. Anvendtes til at sy stråtaget fast til lægterne). Vi hjalp ind imellem kvinderne med at karte uld og vinde garn.

Undertiden sang vi om aftenen salmer og sange, af bøger læste vi Thyregods fortællinger, Blichers bøger og Ingemanns romaner. Ugeblade var der ikke ret mange af. Mest kendt var "Ugens Nyheder". Det læstes i næsten alle hjem. Flere ugeblade kom og forsvandt. Endelig kom "Illustreret Familie Journal", som stadig udkommer.

Om vinteraftenen, når man var færdig, kunne man gå på besøg hos naboer, man blev ikke indbudt som nu, man gik bare. Man gik gerne ved 6-7 tiden og kom hjem ved 9-10 tiden. Da var man blevet beværtet med en kop kaffe, et stykke smørrebrød og undertiden en småkage.

De fleste mænd og karle røg tobak. Det var mest til halvstore piber med træ- eller porcelænshoved. Piben fulgte sin ejer i byen. Tobakskassen stod på bordet. Vært og gæster stoppede, og så gik snakken om vejr og vind og dagens begivenheder, indtil vi skulle hjem at malke henad 9

tiden, men det kom sig ikke så nøje med en time fra eller til.

Julegilder.

Hvert år blev der holdt gilder i julen. De fleste familier på Hovmarken havde et større eller mindre "nabolav", som kom til kaffegilde i julen. Hvert hjem havde en bestemt aften år for år, så man vidste i reglen hvor og hvornår. I mit nabolav begyndte det lillejuleaften, og det var altid hos min bedstemoder, så længe hun levede. Gilderne varede et stykke ind i det nye år, og gilderne holdtes normalt i dagligstuerne.

Gæsterne kom ved 7 tiden blev de trakteret med en småkage, kvinderne blev budt vin og mændene brændevin. Kaffebordet stod dækket. Der var julekage, butterdejskringler, brune kager og en eller to slags småkager mere. Mændene fik kaffepuns, og hele selskabet fik al den kaffe, de kunne drikke, og det var ikke så lidt. Folk pressede hverandre, og det skete tit, at stemningen var høj ved et sådant julegilde. Det blev fortalt efter et kaffebord i Tjæreborg, at nogle af gæsterne drak 26 kopper kaffe, inden de gik fra bordet. Det har nu nok været små kopper, men meget satte man til livs i disse tider.

Var man færdig med kaffen, blev bordene ryddet, og der blev spillet kort. I mange år blev der ikke spillet om penge ved julegilderne. Det var skervindsel, brus, rakker og andre slags spil der spillede. Bordpladerne var ikke lakerede, og der blev skrevet med kridt ved spillerne. Dagen efter havde man en forkradset bordplade.

Ud på aftenen blev der budt småkager rundt, mændene fik en snaps og kvinderne vin. De drak ikke et helt glas hver, men drak af samme glas, indtil det var tomt, så blev det fyldt igen. Tobakskassen stod på bordet, mændene stoppede og tændte, og man var vant til, at der var tykt af røg i de lave stuer. Ølkruset stod på bordet hele aftenen, det blev fyldt op efter behov. Først længere frem i tiden lærte man cigarkassen at kende, men snustobak og skrå kendte man, og der spyttedes livligt hele aftenen igennem. Rengøringen næste dag har sandelig ikke været nogen fornøjelse, men man var jo vant til det.

Om eftermiddagen, inden gæsterne kom, havde kvinderne lavet en mængde lækker smørbrød med hjemmelavet pølse, rullepølse, fåreskinke, kogt kød og flæsk. Hen imod kl 11 kom det på bordet, så kunne gæsterne forsyne sig. Efter måltidet brød man op og kunne for det meste nå hjem til midnat. Der var mange der skulle hjem for at fodre af og malke.

Lys og lamper.

I mine første barndomsår brugte vi ikke andet end tællelys. Vi slagtede hvert år nogle får og lam, undertiden et større kreatur. Det gav en mængde talg, hvoraf der hver vinter blev støbt lys. Det gik sådan til:.....Man vejede talgen for at se, hvor mange lys, der kunne blive. Der blev købt en bestemt slags garn, der kaldes lysevæge. Så havde vi nogle glatte, stærke træpinde, på hver af dem blev anbragt 5 væger med en løkke på pinden. Pindene var godt en alen lange og kaldtes spiller. Vægen var 12-15 tommer. En stige blev anbragt over to stolerygge og på den anbragtes spillerne med vægerne. Ved siden af stod en kærne, den var 3/4 fyldt med kogende vand og resten med kogende talg. Heri blev vægerne dyppet og hængt tilbage mange gange, indtil de havde den rigtige tykkelse. Der skulle hældes frisk talg i kærnen mange gange. Lysene blev hængende, til de var kolde, så blev de trukket af pindene og gemt hen. Så skulle de jo helst slå til, til man kunne få ny portion.

Senere fik man petroleumslamper. Den første, vi havde var en 6 liniers fladbrænder. Den lyste ikke meget bedre end tællelysene. Siden fik vi rundbrændere 8-10-12 og 14 liniers brændere. Da det endelig blev så flot, at der kunne sættes spreder på brænderen var højdepunktet nået med hensyn til belysning.

Vi fik også en lille bliklampe til petroleum med en lille beholder og en lille tud, hvorigennem der var trukket en lille væge. Den kunne vi gå rundt med, og den kunne sættes i staldlygten. Denne lampe har en historie, og den husker jeg, så længe, jeg lever.

Det var juleaftensdag... jeg var vist 10-11 år. Vi spiste som regel suppe juleaften. Det var i mørkningen, og min moder havde anbragt lampen ved siden af skorstenen. Pludselig faldt lampen ned i suppegryden, og hele den gode julemad var ødelagt. Stor opstandelse, min moder var gråden nær, men vi andre trøstede hende, og heldigvis havde vi et godt saltkar med pølser og anden sulemad. Så fik vi stegt pølse og kogt sødsuppe og aftensmad og juleaften var reddet.

Elektricitetens indførelse på Hovmarken.

Omkring år 1900 blev elektriciteten almindelig, først i byerne, senere på landet. Omkring århundredskiftet læste jeg i Dagbladet: "Små grise sover ved elektrisk lys". Sådan noget havde nogle set under en udflugt til Ladelund Landbrugsskole.

Det var vist ved den tid, at sagen kom frem i Tjæreborg Sogn. Først var der tale om, at oprette et værk ved Krogsgårds Mølle, som ved Jedsted Mølle, hvor der er et stort værk, der drives ved vandkraft. Der blev uden resultat forhandlet her om nogle år.

Ivrigt mænd i Tjæreborg fik nu dannet et selskab og fik oprettet det lille værk, som endnu ligger. (Omkring 1964 nedlagt, og bygningerne solgt til fjernvarmeverket). Der var i begyndelsen ikke mange medlemmer, men flere kom snart til. Værket blev for lille, og der udvidedes flere gange.

Der blev ført en ledning ud til Ole Frandsen og Ingvard Hansen på Krogsgårds Mark, men de øvrige beboere var stadig tilbageholdende.

Da jeg havde fået "Grønnegård" flyttet op til vejen, fik jeg efterhånden maskiner. Da fik elektriciteten interesse for mig, men da stemningen iøvrigt ikke var blandt naboer, holdt jeg mig tilbage.

Det var vist i 1913, at værket blev bygget i Tjæreborg, og de fleste beboere her fik el. i husene. Først i 1924-25 blev der for alvor tale om at få

det på Hovmarken. Vi var nogle, som virkede for sagen. Vi modtog en hel del indtegninger, men der blev realitetsforhandlinger bl.a. om prisen, trak de fleste af underskriverne sig tilbage. Det lod nu til, at det hele skulle skrinlægges, men ved værkbestyrerens mellemkomst fik vi aftale om, at der skulle føres en ledning ud til et par stykker af os, og derved blev det. Mange beboere fortrød vist, at de havde trukket sig tilbage, ganske langsomt kom flere og flere til. De ældre holdt sig tilbage. Først midt i 1930'erne blev den nye energikilde for alvor indført på Krogsgårds Mark.

Hovmarkerne i sognerådet.

Sneum og Tjæreborg sogne var sammen i een kommune, der kaldtes Sneum - Tjæreborg kommune. Den styredes af et sogneråd.

Der var sognerådvalg hvert tredje år, men medlemmerne sad i 6 år. Valget foregik slet ikke som nu. Den ene halvdel valgtes af de højstbeskattede, mens den anden halvdel valgtes af den store almindelige vælgermasse. Og så foregik det ved navneopråb.

Kommunen blev delt omkring århundredskiftet, så hvert sogn dannede sin kommune. Tjæreborg Kommune- eller sogneråd havde nu 7 medlemmer. Omtrent samtidig blev den nugældende valg måde efter forholdstal indført.

Det første sognerådsmedlem fra Hovmarken, jeg husker var Niels Nielsen Bom. Derefter kom Niels Lauridsen Nielsen. - Peder Sørensen Grønnegård ca. 1890-96, - Anton H. Præstiin, - Hans Nielsen Hansen, Hans Peder Nielsen Bom, - Jens M. Jensen Skytte, - Vagner Pedersen og Ehlers Sørensen.

Fra skoledistriktet har foruden de nævnte Niels Hansen Kusk Tjæreborg Mark og Gorm Hansen Krogsgård været medlemmer af sognerådet, hver i en periode, men det var sammen med de førnævnte, og de var ikke særlige repræsentanter for skoledistriktet.

Fra før telefonens og bilens tid.

Det var først i januar 1908. Vi boede i "Gamle Grønnegård". En aften henimod midnat skulle en kvie kælv. Vi hjalp en tid med kælvningen, men kunne ikke bjerge den. Vi måtte altså spænde hestene for og køre efter dyrlægen. Og det var midnat.

Jeg fik en nabo med, og vi kørte til Bramminge. Det gik raskt, og vi nåede hertil ved 2 tiden. Men dyrlægen var netop hentet til Gørding i en lignende anledning. Gode råd var dyre.

Vi blev så enige om at tage toget til Esbjerg for her at søge en dyrlæge. Jeg rejste alene, og min nabo skulle køre hestene til Tjæreborg Station. Der skulle han hente os ved 5 toget.

Jeg var hos 3 dyrlæger i Esbjerg, men kunne ingen få med. Een skulle til Guldager med første tog, en anden var for gammel og var lige kommet hjem fra fødselshjælp, en tredje havde gift i armene.

Jeg gik nu til Novrup. Her fik jeg en bekendt til at køre mig til Esbjerg i morgenstunden i håb om bedre held, - men nej.

Derefter gik jeg til Tjæreborg og ville telefonere til Bramminge, men det var søndag, og telefonen var lukket. Jeg rejste da med tog til Bramminge. Klokkeren fik jeg fat i dyrlægen. Kl. 11 kom vi til Tjæreborg. Her lejede jeg en vogn, og til middag fik kvien hjælp.

Kvien havde da ligget i over 12 timer. Kalven blev parteret. Men kvien blev reddet, men i lang tid måtte den have hjælp. I lang tid blev den holdt oppe af et reb, når den stod op.

Doktoren i Vong.

Vongs doktor hørte jeg meget omtale i min barndom. Han boede i Vong mellem Bramminge og Ilsted.

Doktoren blev hentet og bragt til sygebesøg, og det skulle gå stærkt, når man kørte for doktor Ilsted. En bonde var kørende for doktoren med et par gamle heste. Doktoren råbte flere gange til kusken om mere fart, men hestene kunne jo ikke. Til sidst tabte han tålmodigheden og råbte "Holm" - manden holdt stille, og doktoren stod af, tog sin kavaj og gik, idet han sagde til manden: "No ka do kyer a helvede til!"

En anden gang mødte en mand til doktorkørsel med een hest for vognen og een agestol. Doktoren kikkede på fartøjet, så sagde han: "Du kan køre hjem og få en hest mere for og en agestol mere på, - kom så igen, så tager jeg med!"

En ældre kone fra Tjæreborg konsulterede samme doktor for en tandudtrækning. Han bredte et tæppe ud på gulvet, hvorpå han sagde: "Læg dig!" - Derpå kom ham med sine instrumenter, stillede sig skrævs over hende og sagde: "GAB!" - Han fik tanden ud, men næste gang søgte hun et andet sted hen.

Tre gange daglig.

Om Holsted gamle dyrlæge fortælles en del. Blandt andet var han så vant til at sige: "tre gange daglig!", at det slap ud af ham, ofte på de mest ubelejlige tidspunkter. Engang besøgte han en hest. Det slap ud af ham, straks han så den: "Den dør, den dør, - tre gange daglig!" - Engang kom der en mand, som ville have ham med på sygebesøg. Han sagde: "Nu skal jeg komme, nu skal jeg komme, tre gange daglig, tre gange daglig!" -

Buh Buh.

En læge og en dyrlæge stredes ofte i al godmodighed om hvis bestilling, der var vanskeligst. Dyrlægen hævdede blandt andet at den andens patienter kunne tale, hvilket jo måtte gøre det lettere at stille diagnose.

Engang blev dyrlægen syg. Der gik bud efter doktoren, men ved undersøgelsen sagde patienten blot: "Buh, buh!" - Lægen tabte dog ikke fatningen. Han skrev recept, gav husholdersken den med ordene. "Giv ham af dette 3 gange daglig i en uge. Hjælper det ikke, så slå ham ned!"

Samme læge var noget af en spasmager. Engang blev han kaldt ud til et selskab, hvor een havde brækket benet. Da lægen kom, gav det lystige selskab ham en stol, som havde brækket benet. Lægen satte omhyggeligt benet sammen og forbandt efter de bedste forskrifter. Nu kan man gætte, hvem der senere blev præsenteret for en lægeregning på 20 kr.?? -

I Darum boede Stuer Niels. Om ham var der mange historier. Han havde en meget kostbar hingst, som han hægede meget om. Engang brækkede den benet. Han jamrede: "Å, åh, haart endda baaer wæt jen å æ drenge!" -

Kloge folk.

Kloge mænd og ditto koner var ofte mere besøgt end læger og dyrlæger. Her et par fortællinger om to kloge koner. Den ene kurerede præsten, og den anden skulle kurere præstens ko.

Da Mætt blev enke, stod hun alene med en børneflokk, og måtte se at klare sig. Der var ikke noget, der hed understøttelse eller børnepenge. Så kom Mætt i tanker om, at hun ville være klog kone. Hun vidste ikke rigtig hvordan, hun skulle gribe sagen an og søgte råd hos præsten. Han var lidt betænkelig ved det, men Mætt var ikke forknyt. Hun siger til præsten: "de ska nok go, baer æ prææest ve sæj mæ, hwa a ska sæj te dem?"

Ja, siger præsten, så skal jeg sige Dem det. De skal bare gnide lidt på det, dårlige sted og samtidig sige ganske sagte (ingen må høre det) "Du er et fæ, du er et fæ!" - og det skal du blive ved med nogle minutter.

Mette sagde tak, og så begyndte hun som klog kone. Hun fik stor søgning, nogle af hendes patienter kom sig, andre ikke.

Så traf det sig, at præsten blev syg. Han fik en ondartet byld i halsen. Jo flere doktorer, han konsulterede, jo ringere blev han. Hans familie ville have ham til at søge Mette. Det ville han ikke, man gav sig dog til sidst, det kunne vel ikke skade.

Mette kom og tog fat på behandlingen. Hun brugte mund, men præsten kunne ikke høre, hvad hun sagde. Pludselig kom han i tanker om, hvad han selv havde rådet hende til engang og kom da til at slå en latter op, så der gik hul på bylden, og således kurerede Mette præsten. Siden da fik hun for alvor søgning.

En anden klog kone hed Maren. Da præstens ko blev syg, ville karlen sende bud efter Maren. Det syntes præsten ikke om, men gav sig, da hun havde et stort ry på sig. Pastor Kok ville ikke direkte overvære seancen, men gemte sig bag en skillevæg for dog at følge med i hvad der skete.

Maren kom, og hun strøg og signede koen imens hun mumlede: Hæer stoer Maren Kååes i pastor Koks bås, hun signer æ præstes røe kue, gør et ett got, så gør et heller ett undt!

Præsten havde hørt det hele. Han sprang frem, greb sin stok og gav hende nogle drag idet han sagde: "Her stor pastor Kok å prygler Maren mæ æ stok. Han sloer ett ret hårdt, men gøret ett undt, så gøret da heller ett got!"

Maren fik travlt. Det vides ikke om der gik flest skår i hendes rygstykker eller i hendes ry som klog kone.

Varsler.

Nogle tror på varslers, andre ikke. Tidligere gik historier om forbrande og ligskarer.

Der var engang en mand, som havde været på kro. Han havde haft en vanskelig hjemfart, - dagen efter fortalte han, at han havde set ligtog om natten, og der var tolv vogne, for han faldt tolv gange.

Det viste sig, at han havde taget fejl af vejen. Han var fået over markerne, bl.a. en mark, hvor der stod tolv møg-roger (dynger af møj til spredning). Man kunne spore ham både i møgen og i mulden.

Historier hørt på Hovmarken.

Det var i gamle dage, vi havde en bilæggekakkelovn, hvorpå der stod et gammelt årstal. En dag lænede en gammel mand sig op ad ovnen og sved sin bagdel så grumt, at han måtte søge doktor. Doktoren så på det syge sted. Da han så, at der stod 1736, sagde han: "Næh, den skade kan jeg vist ikke kurere, den er for gammel!"

I gamle dage var det skik, at man gik til alters et par gange om året. Det skulle meldes til degnen et par dage i forvejen, det kaldte man "å hvaar få si" - (at vare for sig) at melde sig.

Peder Rebslager havde en dreng og en karl. En dag siger karlen til drengen, at han skulle gå hen "te æ dæin å hvaa få si", for han ville til alters

om søndagen.

Drengen går. Da han kommer ind hos degnen siger han: "Godaw! -Å sku sej, do sku hvaar dæ, få Per Rebslers kåel vil te alters o sønde!"

Gamle Jens Snedker var ovre på Sneumgård for at gøre et bur i stand. Da han var færdig, stod han og betragtede sit værk, idet han sagde: "Nå, nu tror jeg, det kan gå."

Så svarede Hansen: "Jeg forlanger skam ikke, at det kan gå, Jens. Bare det kan stå!"

Der boede her på Hovmarken engang to gamle mænd. De havde været venner i mange år. Den ene kaldte vi "Gammel Mulvad", og den anden kaldte vi "Gammel Gjale". De var begge over 90 år, men Mulvad var et årstid ældre end Gjale.

Engang Mulvad var syg, besøgte Gammel Gjale ham, og de fik en hold snak. Mulvad klager og siger: "Ja, do ka sawt, do er ett så gammel. Bi kun te do blywr li så gammel som mæ, så er ett æ såån!"

Min mor havde en gammel morbror. Han hed Wolle Dam og boede i Bryndum. Han besøgte os af og til. Han gik da over Jerne Sogn. Men træthed og især tørsten plagede ham ofte undervejs. Det kunne blive til mange små hvil og mange små sorte på så lang en distance.

Engang var han faldet i bækken mellem Uglvig og Grønnegård. Min far fandt ham her og sagde: "Nu må du passe på morbror, ikke at blive så fuld."

Men han svarede: "Var der ingen, der havde det værre end mig, så havde det ingen nød!"

Jens og Maren var blevet kærester, og en dag skulle de ind til Esbjerg at have ringe på. De fik det overstået og fejrede det et sted med en kop kaffe.

De faldt ind et sted, og Jens forlangte to kopper kaffe. Pigen spurgte, om de ikke skulle have brød til ? Neej, svarede Jens, i daw ka vi da ves got fo kåæg!

Som det var gået Maren og Jens, gik det senere Kjestenmari og Kresten. Også de skulle til Esbjerg efter ringe. Her traf de en mand, de kendte. Sammen med ham tog de ind et sted for at få en kop kaffe. Kresten var ingen mand af mange ord, og der blev ikke sagt meget i festrusen. Vennen siger: "Så sig da noget til hende, Kresten!" Kresten vred sig lidt, han vidste ikke af noget at sige. Endelig tager han sig sammen, kildrer hende i siden og siger: "Dikke bøv, Kjestenmari!" - og så var den snak æ længer.

Jens Sognefoged.

Jens Sognefoged var i mange år byens godmodige original. Hans fædre gennem flere led havde været sognefogder, - kun navnet arvede Jens.

For en ringe betaling hjalp han til hos sognets bønder. Engang hjalp han den iltre sognerådsformand Jens Madsen Terkelsen med at køre korn i stak. Jens skulle forke negene fra vognen til Jens M., som lagde stakken.

Hver gang Jens Sognefoged stak et neg over, sagde han: "Væsgue Jens Madsen Terkelsen, Væskue Jens Madsen Terkelsen".

Det syntes Jens Madsen tog for lang tid. Han sagde: "Det behøver du ikke at sige hver gang!"

Jens svarede: " Så ka a jo sæj et engång imel!"

Jens Sognefoged søger arbejde hos Marinus. Han siger: "Do hår en stuer goer Marinus, ka do æ brug en dawlæjer!"

"Hwo møj ska do ha i dawløn Jens?" spørger Marinus.

"Åh, de ve a snår æ" siger Jens, "nower gir mæ en kron, nover gir mæ 50 øre, å nowet gir mæ 25 øre, å nowet gier ingenting, - men det er jo av novver!"

Engang kom Jens for en gangs skyld lidt hastigt ower æ bund. Han kom farende ind til barberen, hvor der sad en del og ventede. Han siger: Åh, ka a æ kom foran de anner, a ska mæ æ tog!"

De øvrige kunder rykkede godmodigt, så Jens kunne blive færdig i en fart. - På vej ud ad døren siger han: "De æ forresten føst i mååren a ska mæ æ tog!"

Engang faldt han ind på Hansens Hotel i Bramminge. Han går til servitricen og siger: "Do ka vel æ sæj mæ, hea æ klo'k er ?". Hun svarer, hvortil han siger: "Så ka a lig nov å kom hen po Kikkenborg å fo en kop kaffe!"

Stednavne i Krogsgårds Marks Skoledistrikt.

Vikjær: Ca. 20 tønder land eng øst for Møllebækken tilhørende Krogsgård.

Mølleengen: Nogle lodder syd for møllen.

Fenbjerg: De høje fenner nord for engvejen.

Nederskifte: Nogle lodder syd for møllen Englodderne nord for engvejen, længere mod vest.

Årrefennen: Større fenne syd for engvej (efter ejeren Peder Årre).

Langskifte: Ca. 40 tønder land videre til vejsvinget op til havet.

Gassefenne: 3 fenner vest for engvej fra havet mod nord over til Novrup Bæk. ca. 30 tønder land

Kromans fenne; Vesterrøge; Følhave: De næste 6 tønder land tilhørende Hovmarkens sydlige gård.

Hestehave: De 3 næste fenner op til jernbanen.

Skideneng: Har navn efter havets årlige opskyl.

Husskovl: -

Tange: Gårdene syd for banen.

Dalmose: Nordvestlige del af Tange u. Krogsgård lavtliggende.

Røde Led: Æ røe lej, hvor gangstien fra Tange udmunder i Hovmarkvejen. Jeg har aldrig set det Røde Led. Man talte om spøgeri ved Røde Led og Dalmose med hovedløse heste, lys og lignende - men jeg kender ingen, som har set noget.

Sønderby og Nørreby: Nord for banen var Hovmarken delt i to. Skolen danner skel.

Møllebæk - Novrupbæk: Hovmarkens grænser mod øst og vest. De fleste af ejendommene havde lod ned til bækken.

Knude-eng: 3 tønder land ved Novrup Bæk.

Pusemose: Nogle småskifter.

Halvkandemose: 3 tønder land nordøst for Korsvejen. Engang solgt for en halv kande brændevin.

*****